

О УТВРЂЕНИМ РЕЈОНИМА

Према нашим Пешадиским борбеним правилима утврђени рејон се састоји (слично као што се и непосредно пред Други светски рат састојао) од појасева са утврђеним чворовима одбране сталног типа — као његовим основним елементима — и од међупростора, међулинија и преградних положаја утврђених у пољском типу. Отпорне тачке — као основни елементи чворова одбране — распоређене су по фронту и дубини, али се не види ни само њихова величина и њихово међусобно растојање и отстојање, већ ни међусобно отстојање и растојање чворова одбране. Исто тако, као и пре рата, у правилима се предвиђа да батаљони оперативне војске поседују велике отпорне тачке и да их бране заједно са сталним посадама. Да би ова слика била јаснија, овде ћу у тактичком смислу дати кратак опис сталних утврђења изграђених пред Други светски рат.

За Мажиновљеву линију која је имала појас дубине око 10 км било је првобитно мишљење да се изгради као непрекидна линија дуж француско-немачке границе, од Швајцарске до Белгије, с тим да се даље на северу наслања на белгиска утврђења. Међутим, изграђене су само три непрекидне зоне у укупној дужини од 360 км, док је на осталом делу фронта између њих извршено забрањивање и утврђивање у типу пољске фортификације.

На главном појасу ове утврђене линије (који се називао „главна борбена линија“) чворове одбране сачињавали су т. зв. „ансамбли“ или велика утврђења. Они су се састојали из већих и мањих армирано-бетонских и челичних објеката, који су у једном „ансамблу“ били међусобно повезани тунелима и имали заједничку препреку. Иако су растојања између великих утврђења по првобитном пројекту износила 5—7 км, она су уствари достигала и до 9, а понегде и до 32 км. За попуно међупростора између великих утврђења била су предвиђена мала или међуутврђења са растојањем 2—3 км (које је у пракси износило 3—5 км) и у 2—3 реда по дубини. Непрекидност утврђене линије и ватреног система постизала се изолованим казаматима, на међусобном растојању од 500 — 1.000 м, који су попуњавали међупросторе између малих утврђења и између ових и великих утврђења. Отпорне тачке у великим утврђењима сачињавале су групе објеката распоређених на некој топографској тачки, с тим што су главни објекти обично били на доминантним

висовима. Исто тако, свако међуутврђење претстављало је отпорну тачку, која је имала међусобно повезане топовске, митраљеске и друге објекте.

Сигфридова линија, по општој концепцији и техници извођења, битно се разликовала од Мажиновљеве линије. Наместо великих објеката (чворова одбране и отпорних тачака), у којима су у једној тактичкој, топографској и грађевинској целини обједињени топовски и митраљески бункери од армираног бетона или од челика, овде је изграђен велики број ситних, добро маскираних, бетонских — ређе челичних бункера (митраљеских и топовских), који међусобно нису били повезани. Отпорне тачке и чворови одбране претстављали су тактичку целину само у погледу командовања и плана ватре. Али, слично као и Мажиновљева линија, и она је била непрекидна по фронту само са много већом дужином (од 50 и више км).

Оперативно-тактичка концепција за устројство Манерхајмове линије у Финској разликовала се и од француског и немачког система утврђивања. Ова линија се састојала од два узастопна појаса од којих је сваки имао по три положаја. Утврђивање ових појасева било је технички и тактички тако изведено да су објекти били прилагођени терену боље од свих предратних утврђења у другим земљама. У тактичком погледу појасеви су се састојали из чворова одбране на растојању од 3—4 км по фронту и на 2—3 км по дубини, с тим што су поједини бункери и остала постројења у њима били међусобно повезани по групама и размештени на једној топографској тачки. Поред чворова одбране постојале су још и посебне четне и водне отпорне тачке.

Ако се погледају ова, као и остала предратна утврђења сталног типа, видеће се јасна тежња за остваривањем непрекидности сталних утврђења по читавој ширини појаса, без обзира на то да ли се то свуда постигло и да ли је на сваком отсеку била иста густина и јачина утврђења. Осим тога, постојала је и тежња да се на сличан начин створи дубина на позадњим непрекидним појасевима, али се то тешко могло остварити због огромних трошкова. Најзад, код предратних сталних утврђења било је карактеристично да су поједине отпорне тачке биле велике по обиму, да су имале велике објекте (често пута је једна отпорна тачка претстављала један објекат) и да су их браниле сталне посаде.

У току Другог светског рата на пракси су се показале све слабе стране непрекидних баријера, нарочито код широких фронта код којих је на рачун ширине била занемарена дубина распореда фортификациских објеката. Рат је показао и то да се такве непрекидне линије могу пробити ако се концентришу довољно јаке снаге и средства (изузев неколико случајева где су операције вођене на веома неприступачном земљишту, на коме су правци дејства били каналисани на комуникације, као на пример у Финској, затим код Монте Касина и др.). Природно је да су се операције после пробоја могле брзо пренети у дубину браниоаче територије. Оне су тада

вођене углавном дуж комуникација са циљем да се изврши што дубљи продор и да се не дозволи браниоцу да се консолидује, прегрупише и изведе маневар — противудар. Овакав начин извођења пробоја и дејства у дубини браниоца захтева да се наместо система непрекидних линија, положаја, појасева и баријера врши утврђивање по правцима, и то на местима подесним за одбрану, на којима ће се нападач најлакше моћи зауставити или натерати на обилазак преко теже проходног земљишта. На тај начин утврђени рејони ће добити други облик. Тада више неће имати потребе да они буду линиског облика; развучени дуж граничних фронтова на којима ће чворови одбране са отпорним тачкама бити распоређени један до другог или шахматно, већ ешелонирани по дубини појединих праваца на погодним местима за одбрану. Према томе, утврђени рејони не би више имали појас, већ само поједине утврђене ослонце, који могу да се распореде испред главног појаса, на главном појасу — на његовом предњем крају и по дубини — затим на позадњим појасевима по дубини и у њиховим међупросторима.

Пошто сам размотрио систем, тј. начин како би требало размештати чворове одбране са објектима сталног типа, или поједине ослонце, изнећу своје мишљење како би утврђени рејон требало данас да изгледа. За разлику од ранијег утврђивања у сталном типу, код кога су стални објекти били распоређени један до другог у једном или више појасева, данас сталне објекте треба распоређивати један позади другог дуж појединих праваца на више узастопних појасева по дубини. На колико појасева и положаја по дубини треба распоредити сталне ослонце зависи од стратемиско-оперативне ситуације и географске процене појединих праваца. Ако бисмо посматрали неки од тих појасева, онда би се могло десити да на њему, на појединим важним правцима, учимо сталне објекте који су изграђени само у појединим ослонцима, а на осталим правцима и у међупросторима утврђења пољског типа. А како треба да изгледа утврђени рејон у детаљу? Када кажем детаљ, ту првенствено мислим на тактички опис оног узаног дела на положају (појасу) који се утврђује у сталном типу. На којој ширини и дубини ће се утврђивати тај део појаса или положаја зависи од његове важности, ширине нападне зоне и проходности, тако да према томе може доћи у обзир земљиште које одговара четном и батаљонском одбранбеном рејону, а евантуално и пуковском одбранбеном отсеку.

Ако би ширина и дубина неке земљишне просторије одговарала величини батаљонског одбранбеног рејона, тада би распоред фортификациских објеката сталног типа могао бити исти као када би се тај рејон утврђивао у пољском типу, с том разликом, што би поред објеката сталног типа било и пољских утврђења. Разумљиво је да би се у сталном типу изграђивали најважнији објекти који би служили као средство за постизање чврстине одбране, као што су: заклони за топове, митраљење и остало наоружање, осматрачнице, склоништа за старешине, људство, муницију и др., саобраћајнице и препреке. Ови објекти би се распоређивали по свима деловима бата-

љонског рејона одбране, тј. у четним одбранбеним рејонима и у отпорним тачкама појединих водова и чета, у чвору одбране батаљона и у ПТ рејону, који залази у батаљонски одбранбени рејон. Према томе, начелно не би постојала никаква разлика у распореду сталних и пољских објеката, али би у детаљном распореду ипак било разлике о чему ћу касније говорити.

У четним одбранбеним рејонима требало би изграђивати у сталном типу митраљеске бункере и склоништа за људе, који свакако претстављају најважније објекте. При томе би се основни а евентуално и резервни ватрени положај митраљеза изграђивали у виду бункера сталног типа, док би се допунски, а скоро редовно и резервни ватрени положаји изграђивали у пољском типу. За водну отпорну тачку била би довољна два до три митраљеска бункера.

Према искуству из последњег рата, као и из рата у Кореји, склоништа за људе добијају све већи значај због страховитог дејства артиљерије и авијације. Има иностраних писаца који баш због тако велике моћи ватре савремене артиљерије предлажу да се одбрана првенствено организује на задњим падинама (што се допушта и у нашим правилима). Међутим, по моме мишљењу, поседање предње падине има веће предности, јер се са ње, поред боље прегледности, ватра може боље искористити, а и браниоци се на њој психолошки боље осећају и имају осећај веће сигурности од неког изненађења. При томе треба имати у виду да се артиљериска и авијацијска припрема напада могу издржати на предњој падини, само ако се све људство у том времену буде налазило у сигурним склоништима. Густо поседање предњег краја избегавано је делимично у Првом, а нарочито у Другом светском рату. Немци су у својим правилима предвиђали да се први и други ров поседну тек онда када нападач преноси ватру у дубину. Ако узмемо у обзир да је између преноса артиљериске ватре и избијања непријатељске пешадије и тенкова постојао извештај временски размак, онда је овакав поступак од стране браниоца био потпуно оправдан, али такав поступак, у случају даљег скраћивања овога времена више није умесан. Лака склоништа пољског типа нису више способна да издрже силу удара артиљерије и авијације. Зато су се у Кореји копала дубока и сигурна склоништа, а било је случајева да су се користила склоништа и на задњој падини. У току нашег рата за време артиљериске припреме често су се сви склањали на задњу падину, да би посели положаје на предњој падини чим би нападач кренуо на јуриш. Међутим, по моме мишљењу данас би било потребно да се пешадија и за време артприпреме налази на предњем крају и да после преноса артиљериске ватре такорећи тренутно поседне стрељачке законе, јер ће и нападач исто тако тежити да упадне у браниочев положај непосредно после распрскавања последњих граната које падају на предњи крај.

Многобројни фортификациски објекти пољског типа (разни ровови, борбени закони, саобраћајнице и др.) биће у току припреме напада порушени и разорени. Пешадији ће можда једино преостати да

поседне левкове од распрнутих граната у моменту када нападач пође на јуриш. Сачувати живу силу до тога момента треба да буде један од основних задатака фортификације. По моме мишљењу, стални фортификациски објекти могу се исплатити и оправдати своје постојање ако испуне баш тај задатак. Зато сигурна склоништа данас треба сматрати најпотребнијим фортификациским елементима за браниочеву пешадију.

Бункери за митралезе и топове имају уствари исти задатак, само што они штите посаду од губитака и у току дејства. За пешадију се ово не може постићи, јер би се за сваког војника — пешака морао изградити бункер, а то би било и непотребно (због потребе за применом активних дејстава).

Сматрам да је боље изграђивати сигурна склоништа за водове него за одељења, јер је једно склониште за вод јевтиније од три склоништа за одељења. Свако склониште требало би да има бар по два излаза у саобраћајнице или непосредно у ровове који воде до појединих стрељачких заклона и да буде довољно отпорно а улази обезбеђени од зарушавања и непосредног убацавања артиљериских зрна.

Склониште у отпорној тачки вода треба да буде на средокраћи између ватреног положаја вода и осматрачнице командира вода. Поред тога, у склопу четне отпорне тачке могу бити и 2—3 склоништа, на пример, 1—2 за водове и једно за делове ојачања.

За командире водова и чета не би се морале изграђивати посебне осматрачнице са склоништем, већ се поједини бункери у исто време могу користити и као осматрачнице.

Од сталних објеката на батаљонском чвору одбране треба изграђивати митраљеске бункере као и у другим отпорним тачкама и потребан број склоништа, док се бункери за придате топове не морају изграђивати, пошто њихова посада може користити најближа склоништа за људство. За команданта батаљона може да се изради засебна осматрачница са склоништем.

Бункере за топове са склоништем за људе и муницију треба изграђивати у ПТ рејонима, стим да склоништа могу бити у склопу бункера. Распоред бункера за ПТ топове може се разликовати од распореда њихових ватрених положаја утврђених у пољском типу. Док се ПТ топови код пољског утврђивања обично распоређују између другог и трећег рова, дотле се бункери за њих могу подизати непосредно иза првог рова, зато што услед знатно веће отпорности могу да издрже ватру непријатељске артиљерије и авијације, а да ипак не буду уништени. Поред тога, док при пољском утврђивању растојање између појединих топова износи 200—250 м, дотле при утврђивању у сталном типу растојања могу да буду и много мања, нарочито онда ако су бункери међусобно повезани тунелима. Међутим, растојања ни тада не треба да буду мања од 40 м због растурања зрна, иако се повећавањем растојања међу бункерима повећава и дужина тунела, а тиме и објекти поскупљују.

У сталном типу треба првенствено изграђивати противтенковске препреке за затварање узаних праваца испред рејона и у његовој дубини, а од саобраћајница само оне које служе за везу између склоништа и бункера (ако бункери у своме склопу немају склоништа) и за везу склоништа за пешадију са излазима у ровове. Саобраћајнице се могу израђивати у виду тунела, стим што би улази у тунеле могли да буду у виду усека.

Да би се добила потпуна слика о утврђењима сталног типа на једном земљишном рејону, споменућу и батериске ослонце, који би се изграђивали за артиљериска оруђа даљног дејства непосредно позади батаљонског одбранбеног рејона са задатком да подржавају борбу на дотичном правцу. У батериским ослонцима оруђа би се међусобно спајала испод земље помоћу тунела, у чијем би се склопу изграђивала и склоништа за људе и муницију.

Сем наведених сталних објеката, батаљонски утврђени рејон могао би се допунити и низом објеката пољског типа. Ту би у првом реду дошли резервни и допунски ватрени положаји за топове и митраљезе, ровови за пешадију, закони за минобацаче и др. придата оруђа, ПП и ПТ препреке, саобраћајнице за везу између појединих објеката и др. Међутим, треба имати у виду да се ретко израђују тако потпуно организовани батаљонски одбранбени рејони, који би још позади себе имали и батериске ослонце. Тако се, на пример, може десити да се у склопу батаљонског одбранбеног рејона изгради само ПТ рејон или само митраљески бункери и склоништа за пешадију, или да се на најважнијем делу батаљонског рејона у сталном типу израде ПТ рејон и рејон једне чете, а остали рејони у пољском типу. Најзад, батериски ослонци могу да буду изграђени и самостално позади неке јаке природне препреке, на пример, позади реке за подршку борбе на мостобрану или на неком другом месту. На планинском земљишту могу се у склопу батаљонског или четног одбранбеног рејона изградити само митраљески бункери или бункери и склоништа за пешадију. То би уствари били рејони утврђени у пољском типу, стим што су ојачани сталним објектима, слично као што и утврђени појасеви и положаји пољског типа на појединим важним правцима могу имати и стална утврђења која им служе као ојачања.

Према томе, савремени утврђени рејон уствари би имао само поједине ослонце ешелониране по дубини неког правца, стим да то на неким местима могу бити ПТ ослонци, негде митраљески бункери и склоништа за пешадију, негде и једно и друго, негде се може налазити само батериски ослонац, итд.

За све ослонце који су изграђени по дубини не би биле потребне сталне посаде. Оне би се могле налазити само у сталним објектима у близини државне границе, са циљем да у свако доба врше заштиту државне територије, а нарочито у току мобилизације, концентрације и стратегиског развоја. Уствари, посаде у таквим ослонцима служиле би за дочекивање нападача и примање његових првих удараца до извршења наведених стратегиских радњи. Они ослонци сталног типа

који су на већој дубини, могу се благовремено посетити, тј. тек онда када запрети опасност да могу бити нападнути. Док су ранија стална утврђења морала имати своје специјално извежбане сталне посаде због тога што су се у таквим утврђењима обично налазили разни уређаји и машине (за дотур муниције, вентилацију, електричне центре и др.), које је требало послуживати, дотле данас треба решити питање упрошћавања сталних објеката тако да у њима, по потреби могу да живе и воде борбу и друге јединице. Ово чисто техничко питање може се решити ако у сталним ослонцима и објектима не буде много оруђа и много људи или, другим речима ако се наместо великих изграђују мали објекти, јер су за веће објекте потребна не само сложенија техничка решења, већ и специјалне техничке мере за омогућавање живота и борбе у њима.

У фортификацији сталног типа у прошлости је решавано и питање да ли артиљериска оруђа за блиску и даљну борбу треба да буду прикупљена у једном фору заједно са пешадиским наоружањем, или да се оруђа за блиску борбу издвоје у посебне форове од оруђа за даљње дејство. У великим утврђењима Мажиновљеве линије, која су заменила раније форове била је обједињена артиљерија даљног дејства са артиљеријом за блиску борбу и митраљезима. Пошто се стални тип утврђивања, у погледу начела за постављање појединих објеката по моме мишљењу, може изједначити са пољским, онда ово питање више не би имало смисла постављати јер је правилима предвиђен распоред артиљерије у нападу или у одбрани и одговарајући начин организације њених ватрених положаја у типу пољске фортификације, тако да треба само одлучити које од тих објеката треба изградити у сталном типу. Истина, објекти сталног типа за оруђа за блиску борбу, у првом реду за ПТ топове, могу се и ближе постављати јер су много јача од објеката пољског типа, па могу да издрже и најјаче бомбардовање са земље и из ваздуха. Према томе, нема више потребе да се на једном месту, као на пример на ратном броду, концентрише различита артиљерија, већ је много боље да се поставља раздвојено.

Начин напада или одбране сталних утврђења зависи од тога да ли она служи само као ојачање појединих рејона утврђених у типу пољске фортификације или као ПТ и батериски ослонци. Доц се код рејона који су ојачани сталним објектима и ПТ ослонцима могу применити одредбе о нападу и одбрани утврђених рејона, дотле одбрану батериских ослонаца од напада пешадије треба поверити јединицама (пешадији) које се налазе испред њих, од дејства непријатељске авијације ПА јединицама, од напада непријатељских тенкова ПТ јединицама у ПТ рејону који се налази испред њих или треба користити јаке ПТ препреке и предузети мере за њихово обезбеђење од диверзија и ваздушног десанта. Када нападач стигне до батериских ослонаца, треба сматрати да су ти ослонци извршили свој задатак тако да се и не предвиђа да се и они сами бране од напада пешадије и тенкова.

Према томе, савремени утврђени рејони треба да изгледају потпуно друкчије него раније. Они не треба да претстављају непрекидне појасеве, већ само поједине земљишне рејоне и отсеке — у којима су утврђени поједини ослонци или поједине рејоне утврђене у пољском типу, који су по потреби ојачани фортификациским објектима сталног типа. Због тога ни термин „утврђени рејон“ уствари не означава да се ту ради о рејону који је утврђен у сталном типу. По правилу, рејон је ограничен простор земљишта који поседа вод, чета или батаљон, а његова величина зависи од величине наведених јединица које треба да га поседну. А пошто се сваки положај начелно почиње да утврђује чим се поседне за одбрану, то се може сматрати да тај положај практично претставља и утврђен рејон, без обзира да ли је утврђивање извршено у типу пољске (на брзу руку или благовремено) или сталне фортификације. Због тога сматрам да под досадашњим термином „утврђени рејон“ убудуће треба подразумевати све рејоне који су утврђени и у типу сталне и у типу пољске фортификације, стим да стални објекти добију назив „утврђења сталног типа“ или „стална утврђења“.

VOJNA BIBLIOTEKA

OBAVEŠTAVA SVOJE ČITAOCE DA IZ SERIJE SAVREMENIKA
USKORO IZLAZI IZ ŠTAMPE SLEDEĆA KNJIGA

Maršal Papagos: **GRČKA U RATU 1940/41**

Predgovor našem izdanju napisao general-potpukovnik

PAVLE JAKŠIĆ

Pisac je bio načelnik grčkog Generalštaba pre Drugog svetskog rata, a u ratu protiv Italije i Nemačke vrhovni komandant oružanih snaga. Prvi deo knjige sadrži dokumentovanu građu o međusobnim odnosima balkanskih zemalja, naročito Jugoslavije i Grčke, dok je drugi deo posvećen operacijama protiv fašističkih zavojevača. Grčki narod je u ovom ratu svojim junačkim otporom protiv tehnički i brojno jače italijanske vojske stekao velike simpatije svih slobodoljubivih naroda. Izučavanjem grčko-italijanskih i grčko-nemačkih operacija, na zemljištu susednom i sličnom našem, mogu se izvući mnogobrojne taktičko-operativne i strategiske pouke. Knjiga pruža naročito poučne primere o angažovanju većih vojnih formacija na srednjem i visokoplaninskom zemljištu sa svima teškoćama s kojima treba računati pri ovakvim operacijama.